

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ВЕЛИЧЕНКО ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 94(430)“1945/1949“

**ВІДНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ
НІМЕЧЧИНИ В 1945 – 1949 РР.**

Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
ІВАНОВ ОЛЕКСАНДР ФЕДОРОВИЧ,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних
країн.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
МАРТИНОВ АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ,
Інститут історії України НАН України,
провідний науковий співробітник відділу історії
міжнародних відносин і зовнішньої політики України;

кандидат історичних наук, доцент
КУПРІЙ ТЕТЯНА ГЕОРГІЇВНА,
Київський університет імені Бориса Грінченка
МОН України,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться 14 листопада 2016 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.01 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий _____ 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук

А. Л. Пількевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена проблемами, які вирішує на сучасному етапі національна історична наука. В Україні бракує наукових праць, пов'язаних з дослідженням історії формування та розвитку партійної системи Німеччини після закінчення Другої світової війни. Зокрема, в історіографії ще не з'ясовані деякі аспекти історії та діяльності Соціал-демократичної партії Німеччини у перші післявоєнні роки, так як довгий час значна частина документів з Радянської зони окупації цього періоду перебувала під грифом «таємно». Дана робота є першою спробою у вітчизняній історіографії проаналізувати умови та процес відновлення СДПН, а також її вплив на політичне та економічне життя країни у 1945 – 1949 рр.

Наукову значимість теми обумовлює й те, що Соціал-демократична партія Німеччини є унікальним феноменом в історії політичних структур та інститутів у всьому світі і однією з найстаріших та найвпливовіших партій Німеччини. З кінця XIX та протягом XX століття вона відповідала на виклики аграрно-індустріального суспільства з його жорстким класовим підходом до соціально-політичних явищ, класичного індустріального суспільства з його масовими партіями, а з початку XXI століття соціал-демократи адаптуються до викликів нових реалій постіндустріально-інформаційного суспільства.

Період 1945 – 1949 рр. – досить складний та неоднозначний час в історії партії, який характеризувався виходом СДПН із нелегального становища, в якому вона перебувала в часи нацистського режиму, відновленням партійних осередків по всій Німеччині задля консолідації в єдину партію після закінчення війни, примусовим об'єднанням СДПН та КПН у Радянській окупаційній зоні, внутрішньопартійною боротьбою, обумовленою строкатістю партійного складу, пошуком нових шляхів та напрямків для розвитку партії та для завоювання підтримки у німецькому суспільстві.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження є складовою частиною планів наукових досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Українська нація в загальноєвропейському вимірі: історія та сучасність» (державний реєстраційний номер 11БФ046-01), яка пов'язана з науково-дослідницькою темою «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Метою дисертаційної роботи є дослідження історії відновлення Соціал-демократичної партії Німеччини та її діяльності в 1945 – 1949 роках.

Досягнення вищезазначеної мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- проаналізувати джерельну базу та стан наукової розробки обраної теми;
- висвітлити умови, за яких відбувалося відновлення партії як у східній, так і у західних окупаційних зонах після краху нацизму;
- проаналізувати причини та хід об'єднання СДПН з КПН у Радянській зоні окупації;

- простежити ставлення соціал-демократів до політики окупаційних держав на території Німеччини;
- з'ясувати місце та роль СДПН у виборчих процесах на різних рівнях в усіх окупаційних зонах та оцінити їх результати для партії;
- прослідкувати участь СДПН у формуванні регіональних органів самоврядування;
- дослідити програмні позиції СДПН щодо економічної перебудови країни після Другої світової війни;
- розглянути участь СДПН у роботі Парламентської ради та оцінити її внесок у розробку Основного закону країни.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні процеси в повоєнній, окупованій державами-переможницями Німеччині та участь у них СДПН.

Предметом дослідження є відновлення діяльності Соціал-демократичної партії Німеччини та її роль у суспільно-політичних та соціально-економічних перетвореннях на території розділеної країни.

Хронологічні рамки дисертаційного дослідження визначаються тривалістю процесу відновлення Соціал-демократичної партії Німеччини та участі її у повоєнній відбудові німецької держави та економіки у перші післявоєнні роки і охоплюють період з травня 1945 і по травень 1949 року. Нижня хронологічна межа обґрунтовується початком відновлення та заснування перших партійних організацій СДПН в окупаційних зонах Німеччини. Верхньою хронологічною межею є травень 1949 року – схвалення Основного закону країни.

Географічні межі дослідження визначаються територією Німеччини в її кордонах у 1945 – 1949 роках, коли вона була окупована державами-переможницями.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є принцип історизму, який передбачає висвітлення минулих подій в історичному контексті та хронологічній послідовності за умови урахування всіх обставин. Розкриття взаємозв'язків внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку післявоєнної Німеччини та їх впливу на відновлення партії передбачає застосування принципу багатофакторності. Критичний аналіз проблеми відновлення осередків соціал-демократичної партії Німеччини неможливий без дотримання принципу наукової неупередженості, який дозволяє розкрити весь спектр взаємозв'язків, висвітлити діяльність людської особистості у політичній, економічній, соціальній системі.

Розділи і підрозділи дисертаційного дослідження побудовані за історично-хронологічним та проблемно-тематичним принципами, які дозволяють розділити тему на кілька вужчих складових проблеми, кожна з яких розглядається у хронологічній послідовності і в контексті широкіх історичних явищ. У роботі над дисертацією використані також системний, структурно-функціональний і статистичний методи. Вони застосовуються для виявлення та аналізу кількісного та якісного складу партії, динаміки його змін, дослідження соціальної бази та електорату партії, їх специфіки у різних землях та регіонах

Німеччини. Системний підхід у дисертаційній роботі забезпечує цілісне сприйняття об'єкта дослідження і всебічний аналіз зв'язків між його окремими елементами, що дозволяє набути дослідженню цілісного і завершеного виду.

Наукова новизна дослідження зумовлена своєрідністю обраної теми та специфікою поставлених проблем.

У дисертації *вперше* в Україні досліджено, реконструйовано, узагальнено та викладено історію відновлення та діяльності Соціал-демократичної партії Німеччини після краху нацизму на фоні проблем післявоєнної реконструкції країни. На основі залучення до недавнього часу закритих архівних документів, які стосуються Радянської зони окупації, *з'ясовано* справжні наміри та методи Радянської воєнної адміністрації стосовно політичного життя Східної Німеччини і, зокрема, стосовно об'єднання СДПН та КПН в єдину партію. Дані *нові оцінки* таких процесів, як організаційне відновлення партійних осередків СДПН у східній та західних окупаційних зонах, об'єднання СДПН та КПН в Радянській зоні окупації, відбудова економічного життя післявоєнної Німеччини в програмних позиціях СДПН, а також участь соціал-демократів у роботі Парламентської ради та у розробці Основного закону країни.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у тому, що її матеріали та результати можуть бути використані для проведення подальших досліджень з політичної історії Німеччини новітнього часу. Спостереження й висновки, сформульовані в дисертації, можуть бути використані для розробки та викладання низки спеціальних або нормативних курсів зі всесвітньої історії у вищій школі, а також при написанні узагальнюючих праць з історії Європи новітнього часу. Зміст та окремі положення дослідження можуть бути використані в організації політичної діяльності партій соціал-демократичного напрямку та при аналізі історії партій соціал-демократичної орієнтації.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та окремі положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Окремі положення та висновки дослідження були представлені на 5 міжнародних науково-практичних конференціях, і зокрема: Міжнародна наукова конференція «II Наукові осінні читання» (м. Київ, 2013 р.), Міжнародна конференція: Наука и общество: продуктивные пути реакции на современные вызовы. Развитие науки и развитие государства» (г. Донецк, 2014 г.), XII Міжнародна наукова конференція «Шевченківська весна. Історія 2014» (м. Київ, 2014 р.), VII Міжнародна наукова конференція «Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю заснування Київського університету» (м. Київ, 2014 р.), XIII Міжнародна наукова конференція «Шевченківська весна. Історія 2015» (м. Київ, 2015), а також використані автором під час участі у двосторонньому українсько-німецькому проекті «Екологічна свідомість та процеси демократизації» (Регенсбург – Київ, 2013), фінансованому Німецькою службою академічних обмінів.

Публікації. Основний зміст роботи та висновки відображені в 12 публікаціях автора з теми дослідження, з них: 5 статей опубліковані у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному виданні та 6 тез за матеріалами наукових конференцій та проектів.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, переліку скорочень, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Загальний обсяг тексту дисертації становить 192 сторінки. Список використаних джерел та літератури вміщується на 17 сторінках і становить 168 позицій, в роботі міститься 5 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет дослідження, його хронологічні межі, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, відображено апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі «Історіографія проблеми та джерельна база дослідження»** аналізується стан наукової розробки теми та характеризується її джерельна база.

У підрозділі 1.1. *«Стан наукової розробки проблеми»* аналіз історіографії проведено за хронологічним та проблемно-тематичним принципами. Переважну кількість наукових досліджень по темі дисертаційної роботи становлять праці німецьких вчених і у меншій мірі публікації українських істориків, а також радянських авторів та науковців пострадянської Росії, які у своїх працях висвітлювали процес відновлення та діяльності Соціал-демократичної партії Німеччини після закінчення Другої світової війни.

Німецькі історики провели і опублікували велику кількість досліджень, які присвячені повоєнній історії Соціал-демократичної партії Німеччини. Одними з перших до цієї теми звернулися в середині 1960-х років Альбрехт Каден¹ та Тео Піркер², які у своїх працях акцентували увагу на складності та багатогранності процесу відновлення та діяльності СДПН у повоєнний час, що передусім визначалося вибором шляхів розвитку для майбутньої німецької соціал-демократії: у західній частині Німеччини – це свобода соціал-демократів і їх самостійний розвиток, у східній – злиття соціал-демократів та комуністів в єдину партію.

Висвітленню розвитку організаційної структури партії та ідейно-політичної боротьби, яка точилася у середовищі партійної еліти СДПН навколо стратегії та тактики політичної діяльності, присвячені роботи німецьких істориків Віллі Айхлера³ та Гюнтера Мюллера⁴. Заслуги позитивних

¹Kaden A. Einheit oder Freiheit / Albrecht Kaden. – Hannover: Dietz, 1964. – 367 S.

²Pirker T. Die SPD nach Hitler. Die Geschichte der Sozialdemokratischen Parteien Deutschlands 1945 – 1964 / Theo Pirker. – Lengerich: Rütten&Loening Verlag GmbH, 1965. – 555 S.

³Eichler W. 100 Jahre Sozialdemokratie in Deutschland / W. Eichler. – Hannover, 1965. – 321 S.

⁴Müller G. Die Zukunft der SPD / Günther Müller. – Hamburg, 1968. – 178 S.

внутрішньопартійних змін автори пов'язують з приходом у партію лідерів нового покоління, у яких були нові бачення стратегії партії, що призвело до зміни застарілих програмних позицій на більш нові, які були адаптовані до тогочасних викликів повоєнного німецького суспільства. Такої ж думки стосовно внутрішньопартійних змін дотримуються й інші дослідники післявоєнної соціал-демократії Г. Браунс, У.Єггі, К. Кіскер⁵ та М. Райнхард⁶, праці який з'явилися у більш пізній час.

Історики НДР лише з початку 1980-х років звернулися до висвітлення повоєнної історії СДПН, в якій ключовим питанням вони розглядали об'єднання СДПН та КПН у РЗО в єдину партію. Так як тиск радянської окупаційної влади на цій території був достатньо потужним, то відповідно і праці, що висвітлювали історію СДПН мали яскраво виражений заангажований характер і описували розвиток відносини між СДПН та КПН як прояв немов би вільної їх співпраці та добровільного злиття в єдину партію, без будь-якого тиску з боку окупаційних властей задля досягнення спільної мети – відновлення Німеччини після війни і утворення у майбутньому єдиної держави⁷.

До істориків нового покоління, які проводили і публікували свої дослідження вже після возз'єднання Німеччини, починаючи з 90-х років, можна віднести роботи Дітера Дове⁸, Курта Клотцбаха⁹, Штефана Аппеліуса¹⁰, в яких автори в контексті дослідження діяльності СДПН в повоєнний період давали оцінку її програмної лінії під кутом зору того, наскільки вона співпадала в теорії та на практиці і, зокрема, аналізували доцільність перегляду програмних положень СДПН задля того, щоб домогтися підтримки більшості німецького населення.

Діяльність соціал-демократів західних зон нерозривно пов'язана із їхнім лідером Куртом Шумахером. Тому при розгляді даної теми автор зверталася до спеціальних історичних досліджень, які присвячені відображенню постаті Шумахера як політика, лідера партії¹¹.

У сучасній українській історичній науці вітчизняні автори, на жаль, довгий час не мали можливості займатися дослідженням теми відновлення

⁵Die SPD in der Krise. Die deutsche Sozialdemokratie seit 1945 / H. Brauns, U. Jaeggi, K. Kisker. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1973. – 400 S.

⁶Reinhard M. Aufstieg und Krise der SPD / Max Reinhard. – Hannover: Nomos, 2009. – 625 S.

⁷Plener U. SPD, 1945 – 1949: Konzeption, Praxis, Ergebnisse / Ulla Plener – Berlin: Dietz, 1981. – 321 S.; Die SED – führende Kraft der antifaschistisch-demokratischen Umwälzung (1945 – 1949). – Berlin: Dietz, 1984. – 223 S.

⁸Partei und soziale Bewegung: kritische Beiträge zur Entwicklung der SPD seit 1945 / Dieter Dowe. – Bonn: Dietz, 1993. – 120 S.

⁹Klotzbach Kurt. Der Weg zur Staatspartei: Programmatik, praktische Politik und Organisation der deutschen Sozialdemokratie 1945 – 1965 / Kurt Klotzbach. – Bonn: Dietz, 1996. – 702 S.

¹⁰Appelius St. Die SPD und der lange Weg zur Macht / Stefan Appelius. – Essen: Klartext, 1999. – 524 S.

¹¹Kurt Schumacher und der «Neubau» der deutschen Sozialdemokratie nach 1945. Referate und Podiumsdiskussion eines Kolloquiums des Gesprächskreises Geschichte der Friedrich–Ebert–Stiftung in Bonn am 12./13. Oktober 1995. / Hg. Dieter Dowe. – Bonn: Forschungsinstitut der Friedrich–Ebert–Stiftung, 1996. – 190 S.

СДПН після Другої світової війни. У першу чергу це було пов'язано з майже повною відсутністю джерел та літератури по даній темі в Україні і вкрай складним доступом до таких джерел та наукових праць за кордоном. Але, незважаючи на це, все ж на сьогоднішній день можна відзначити зрушення у цій сфері. Як приклад одужання історичної науки у нашій країні можна вказати працю київського історика та експерта з питань сучасної німецької політики Андрія Юрійовича Мартинова «Соціал-демократична партія у політичній історії Німеччини ХХ століття»¹², у якій викладена вся історія партії від моменту заснування і до кінця ХХ століття і яка віддзеркалює оцінку з боку України політичного досвіду СДПН.

Близьким до теми даного дослідження є монографія українського історика Тетяни Георгіївни Купрій на тему: «Християнсько-демократичний союз: рання історія та вплив на формування політико-економічної системи Німеччини»¹³, яка дозволяє провести паралель у розбудові партійних структур двох провідних партій німецького повоєнного суспільства – СДПН та ХДС та порівняти їх участь у державотворчих процесах країни.

Результати вивчення теми дисертаційної роботи радянськими дослідниками представлені поодинокими публікаціями початку 80-х років. Так, Б. С. Орлов присвятив вивченню історії СДПН низку праць.¹⁴ До категорії спеціальних праць, написаних в СРСР і присвячених історії СДПН, можна віднести роботу Л. Н. Бровко «Німецька соціал-демократія в роки фашистської диктатури (1933 – 1945 рр.)»¹⁵.

Серед публікацій пострадянських російських дослідників, присвячених історії післявоєнної Німеччини та, зокрема, соціал-демократії, можна виділити ряд наукових статей, які становлять для дисертаційного дослідження безпосередній інтерес і допомагають розкрити особливості політичного ландшафту на окупованих територіях Німеччини, в якому СДПН необхідно було відновлюватись і проводити свою діяльність.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження» проаналізовано широкий комплекс джерел, які умовно можуть бути поділені на кілька тематичних груп.

Першу групу становлять опубліковані в Німеччині офіційні документи та матеріали СДПН, до складу яких входять програмні документи СДПН, протоколи партійних з'їздів та інших зібрань.

Одним із перших офіційних документів, який був укладений провідними партійними функціонерами ЦК СДПН для РЗО був документ «Заклик від 15

¹² Мартинов А. Ю. Соціал-демократична партія у політичній історії Німеччини ХХ століття / Андрій Юрійович Мартинов. – Київ: Основні цінності, 2003. – 347 с.

¹³ Купрій Т. Г. Християнсько-демократичний союз: рання історія та вплив на формування політико-економічної системи Німеччини / Тетяна Георгіївна Купрій. – К.: НАКККіМ, 2010. – 128 с.

¹⁴ Орлов Б. С. СДПГ: идейная борьба вокруг программных установок. 1945 – 1975 гг. / Борис Сергеевич Орлов. – Москва: Наука, 1980. – 333 с.

¹⁵ Бровко Л. Н. Германская социал-демократия в годы фашистской диктатуры 1933 – 1945 гг. / Л. Н. Бровко. – М.: Наука, 1988. – 303 с.

червня 1945 року стосовно відновлення (реконструкції) організації»¹⁶, мета якого полягала в стимулюванні населення до активних дій у сфері відновлення політичного, економічного, соціального та культурного життя у країні і який поклав початок відновленню партійної системи на території РЗО. Своєрідним наслідком даного документу на території РЗО була «Декларація про заснування Центрального об'єднаного фронту (блоку) антифашистських демократичних партій від 14 липня 1945 року»¹⁷, до складу якого входила СДПН і в якій було викладено основні завдання останнього на найближчий час у повоєнній Німеччині.

Серед перших програмних документів післявоєнного часу слід відзначити «Політичні установки від травня 1946 року»¹⁸ та «Провідні напрями побудови Німецької республіки»¹⁹, які були укладені на партійних з'їздах в Ганновері 1946 р. та Нюрнберзі 1947 р. відповідно, і які формулюють основні положення та ідеї щодо реконструкції політичного та економічного життя післявоєнної Німеччини та бачення СДПН майбутньої конституції країни²⁰, що дозволяє відстежити процес обговорення та прийняття важливих рішень як суто внутрішньопартійних, так і тих, які стосувалися долі Німеччини загалом.

Другу групу джерел становлять офіційні виступи та промови провідних партійних функціонерів СДПН з різних суспільно-політичних питань²¹, які в подальшому накладали відбиток на формування програмної лінії партії. Окреме

¹⁶ Dokument 162. Aufruf vom 15. Juni 1945 zum Neuaufbau der Organisation // Dokumente zur parteipolitischen Entwicklung in Deutschland seit 1945. Band 3. Programmatik der deutschen Parteien. – Berlin: Dokumenten-Verlag Dr. Herbert Wendler & Go, 1963. – S. 1 – 4.

¹⁷ Gründungs-Erklärung des zentralen Einheitsfront-Ausschusses vom 14. Juli 1945. Einheitsfront der antifaschistisch-demokratischen Parteien // Blockpolitik in der SBZ/DDR 1945 – 1949. Die Sitzungsprotokolle des zentralen Einheitsfront-Ausschusses. Quellenedition / Siegfried Suckut. – Köln: Wissenschaft und Politik, 1986. – S. 58 – 59.

¹⁸ Dokument 166. Politische Leitsätze vom Mai 1946. // Dokumente zur parteipolitischen Entwicklung in Deutschland seit 1945. Band 3. – S. 17–23.

¹⁹ Dokument 168. Richtlinien für den Aufbau der Deutschen Republik. // Dokumente zur parteipolitischen Entwicklung in Deutschland seit 1945. Band 3. – S. 31–34.

²⁰ Protokoll der Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands vom 9. bis 11. Mai 1946 in Hannover. – Hamburg: J.H.W. Dietz Nachf. GmbH, 1947. – 205 S.; Protokoll der Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands vom 29. Juni bis 2. Juli 1947 in Nürnberg. – Hamburg: Auerdruck GmbH, 1947. – 240 S.; Protokoll der Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands vom 11. bis 14. September 1948 in Düsseldorf. – Hamburg: J.H.W. Dietz Nachf. GmbH, 1949. – 237 S.

²¹ Möglichkeiten und Aufgaben einer geeinten sozialistischen Partei in Deutschland, Grundgedanken, eines Referates von Erich Ollenhauer in einer Mitgliederversammlung der «Union» in London 1942 // Programmatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie / Hg. Dieter Dowe und Kurt Klotzbach. – Berlin/Bonn: J.H.W. Dietz Nachf., 1984. – S. 239.; Schumacher K. Programmatische Erklärungen vom 5. Oktober 1945 / Dokumente zur parteipolitischen Entwicklung in Deutschland seit 1945. 9 Bd. [West] Berlin, 1963 – 1971, Bd. 3, T.2, S. 4 – 5.; Dokument №18. Forderungen und Ziele der Sozialdemokratische Partei Deutschlands, Mai 1946. // Dokumente der Deutschen Politik und Geschichte von 1848 bis zur Gegenwart. Band VI. Deutschland nach dem Zusammenbruch 1945. – Berlin und München: Vertrieb amtlicher Veröffentlichungen Giersch & Co K.G., 1952 – S. 120.

місце серед джерел посідають мемуари провідних партійних діячів того часу: лідера СДПН – В. Брандта, лідера ХДС – К. Аденауера, члена СДПН, провідного німецького спеціаліста з конституційного права – Карло Шміда²².

До *третьої групи* джерел можна віднести протоколи засідань та рішення Економічної та Парламентської рад²³. Аналіз вище названих матеріалів дає можливість зробити висновок про те, що участь членів СДПН у роботі цих протопарламентів була однією з провідних. Їм вдалося частково реалізувати свої програмні позиції в питаннях економічної реконструкції країни та прийнятті Основного закону країни.

Четверту групу джерел складають матеріали міжнародних конференцій держав-переможниць, а також накази та розпорядження окупаційних воєнних адміністрацій²⁴, які дозволяють детально розглянути та виявити особливості політичного та економічного становища післявоєнної Німеччини та пріоритети політики держав-переможниць у різних зонах окупації.

Статистичний та довідковий матеріал становить окрему *п'яту групу* джерел, які вирізняються своєю ґрунтовністю, докладністю, точністю та дозволяють дослідити маловивчені процеси, що не знайшли свого відображення в інших джерелах.

Отже, опрацьована джерельна база дослідження, представлена офіційними документами СДПН, виступами та доповідями провідних партійних функціонерів з найважливіших суспільно-політичних питань, мемуарами партійних діячів та провідних політиків того часу, протоколами засідань та рішеннями Економічної та Парламентської рад, є достатньо репрезентативною та дає можливість аргументовано підійти до розкриття теми дисертаційного дослідження, а також вирішити поставлені завдання. Системний аналіз історіографії свідчить про недостатню дослідженість даної теми в Україні і про наявність великого спектру наукової літератури, присвяченої цій тематиці в Німеччині, а також дає змогу порівняти позиції провідних науковців, починаючи з 1960-х років і до початку XXI століття стосовно найбільш актуальних проблем відновлення СДПН після Другої світової війни.

У другому розділі «Організаційна відбудова соціал-демократичної партії Німеччини у східній та західних окупаційних зонах» висвітлено суспільно-політичні умови, за яких відбувалося відновлення партійних осередків СДПН як у східній, так і в західних окупаційних зонах після краху

²² Аденауэр К. Воспоминания (пер.с нем.). Вып.1 1945 – 1953.) / Конрад Аденауэр. – М.: Прогресс, 1966. – 286 с.; Брандт В. Воспоминания / В. Брандт. – М., 1991. – 527 с.; Schmid C. Weg und Ziel der Sozialdemokratie // Schmid C. Politik als geistige Aufgabe, Bern u. a., 1975. – 294 S.

²³ Der Parlamentarische Rat 1948 – 1949. Akten und Protokolle. Bd. I, Vorgeschichte. – Boppard am Rhein, 1975. – 457 S.; Der Parlamentarische Rat 1948 – 1949. Akten und Protokolle, Band 2: Der Verfassungskonvent auf Herrenchiemsee. Herausgegeben von: Deutscher Bundestag und Bundesarchiv / Peter Bucher – Boppard am Rhein, 1981. – S. LXVI, LXXIV.

²⁴ Deutschland unter den Besatzungsmächten 1945 – 1949. Seine Geschichte in Texte, Bildern und Dokumenten. – München, 1967. – 348 S.

нацизму, а також проаналізовано причини та хід об'єднання СДПН та КПН у Радянській зоні окупації.

У підрозділі 2.1. *«Структурне та організаційне відновлення СДПН (травень 1945 – квітень 1946 року)»* досліджено процес відбудови та становлення організаційної структури СДПН в усіх чотирьох окупаційних зонах Німеччини. Так як дванадцятирічне тотальне панування нацистів у країні залишило по собі політичну пустелю і країна була окупована державами-переможницями та згідно рішень Потсдамської конференції поділена на чотири окупаційні зони, у яких становлення і розвиток політичного та економічного життя відбувався під впливом та повним контролем окупаційних адміністрацій, то відновлення соціал-демократії в країні починалося з трьох своєрідних «оазисів» – організаційних центрів, кожен із яких був готовий взяти на себе керівні функції в партії. По-перше, це Президія партії, яка завершувала своє перебування у лондонській еміграції, по-друге, засноване Куртом Шумахером у Ганновері Бюро партії, по-третє, організований Отто Гротеволем Центральний комітет у Берліні.

СРСР у порівнянні з західними союзниками значно раніше надав дозвіл на відновлення старих чи утворення нових політичних партій у своїй окупаційній зоні – 10 червня 1945 року. Американці у той час вважали, що треба спочатку досягти політичного перевиховання німців, викоринити з їхньої свідомості нацистські стереотипи, а лише потім надати їм право на політичне самовираження. Така поспішність радянського керівництва пояснюється аж ніяк не прагненням до утвердження політичного плюралізму серед німців та демократизації країни, як одного із трьох основних завдань, сформульованих у рішеннях Потсдамської конференції, а насамперед, прагненням в умовах повоєнного політичного вакууму в німецькому суспільстві перехопити ініціативу і за власним планом почати вибудовувати політичне життя в окупованій країні. Офіційні дозволи на створення та діяльність політичних партій в американській зоні було отримано 13 вересня 1945 року, у британській – 15 вересня 1945 року, а у французькій – 13 грудня 1945 року.

Загалом на початок осені 1945 року були сформовані більшість партійних осередків по всій Німеччині і було закладено основи для подальшої тісної їхньої співпраці і як наслідок – відновлення СДПН як єдиної потужної політичної сили на території західних окупаційних зон та (до злиття СДПН та КПН під тиском Радянської окупаційної влади) – у східній зоні.

У підрозділі 2.2. *«Об'єднання СДПН і КПН у Радянській зоні окупації (жовтень 1945 – квітень 1946 року)»* висвітлено та дано оцінку процесу об'єднання СДПН та КПН на території східної окупаційної зони.

Ідея об'єднання двох партій – СДПН та КПН на території окупаційної зони Радянського Союзу зародилася у РВАН ще в жовтні 1945 року. За розрахунком радянського керівництва новоутворена єдина партія мала стати опорою радянської політики на цій території країни. Процес об'єднання для соціал-демократів носив спочатку дещо завуальований характер і мав вигляд тісної співпраці двох робітничих партій, які повинні б діяти спільно у

вирішенні різних суспільно-політичних та економічних питань у відновленні країни після війни, а після конференції «шестидесятників» (по 30 представників від КПН та СДПН) у кінці грудня 1945 року питання про об'єднання двох партій остаточно було вирішено на політичному рівні та стало незворотним процесом. Не дивлячись на різке невдоволення та спротив з боку соціал-демократів західних зон на чолі з Куртом Шумахером і неприйняття рішення стосовно об'єднання значною частиною соціал-демократів східної зони, воно все ж відбулося під потужним тиском з боку РВАН і призвело до утворення на території РЗО нової політичної сили – Соціалістичної єдиної партії Німеччини, яка стане незабаром монополюючою партією новоутвореної НДР.

У третьому розділі **«Ставлення СДПН до політики окупаційних держав та участь у формуванні регіональних органів влади (жовтень 1945 – травень 1947 рр.)»** простежено відношення СДПН до найбільш вагомих політичних рішень окупаційних держав на території Німеччини, досліджено участь партії у виборчому процесі на різних рівнях та у формуванні регіональних органів влади.

У підрозділі 3.1. *«Позиція соціал-демократів стосовно політики окупаційних держав на території Німеччини»* проаналізовано ставлення СДПН до політики окупаційних держав, яка в своїй основі знаходила підтримку серед більшості політичних сил тогочасної Німеччини, у тому числі і СДПН. Така підтримка, в основному, стосувалася заходів щодо демократизації, денацифікації та демілітаризації повоєнної Німеччини, яка в розумінні соціал-демократів та і самих німців була неминучою розплатою за злочини, вчинені нацистською владою у часи гітлерівського режиму і задля перевиховання німців. Але ані німецький політикум, ані самі німці не підтримували виснажливу економічну та репараційну політику окупаційних властей та масштабний демонтаж німецької промисловості, особливо в Радянській зоні окупації. Соціал-демократи (Курт Шумахер, Ернст Вінтер, Макс Коен-Ройс) у своїх виступах на партійних з'їздах та конференціях намагалися донести думку про те, що саме така економічна політика, яку проводить окупаційна влада, знищує німецький народ, залишаючи йому мінімальні шанси хоч на якийсь економічний розвиток задля забезпечення своїх потреб.

У підрозділі 3.2. *«Участь СДПН у виборах до місцевих представницьких органів влади та у формуванні регіональних органів самоврядування»* досліджено передвиборчу платформу СДПН та результати проведення виборів до земельних і окружних органів влади протягом 1946 – 1947 років та проаналізовано участь партії у формуванні регіональних органів самоврядування.

Результати виборів показали нерівномірність підтримки СДПН у різних окупаційних зонах та землях, що пояснювалося головним чином появою на політичній арені повоєнної Німеччини нової потужної політичної сили – Християнсько-демократичного союзу (ХДС), який пропонував німецькому суспільству нову виважену політичну альтернативу реорганізації соціального та економічного життя країни, яка швидко отримала підтримку німецького

населення. Іншою вагомою причиною був релігійний фактор: традиційно у католицьких регіонах більшість набирала не СДПН, а ХДС. Затяжні зміни програмно-політичного курсу СДПН та складна внутрішньопартійна ситуація негативно вплинули на авторитет партії і відповідно її підтримку на виборах. Так, найслабші позиції СДПН по кількості набраних голосів у вище зазначений виборчий період були у французькій окупаційній зоні; у британській – позиції СДПН були міцними і у більшості округів лідируючими; у американській зоні окупації лише у Гессені СДПН займала перше місце на виборах до усіх рівнів влади протягом 1946 – 1947 років. У тих землях, де СДПН не змогла посісти перше місце, вона займала почесне друге і становила суттєву протипагу ХДС. Проведення виборів до різних представницьких органів влади і такий достатньо неоднорідний розподіл голосів між двома основними політичними силами тогочасної Німеччини – СДПН та ХДС поклав початок створенню поляризованої багатопартійної системи з двома домінуючими партіями і розгортанню політичної конкуренції, яка позитивно вплинула як на розвиток політичної культури Німеччини, так і на соціально-економічний прогрес німецького суспільства .

Четвертий розділ «Програмні засади СДПН та участь партії у державотворчих процесах» присвячений аналізу програмних позицій СДПН стосовно економічної та політичної реорганізації повоєнної Німеччини, висвітленню участі партії в діяльності Економічної та Парламентської рад та дослідженню внеску соціал-демократів у розробку Основного закону країни.

У підрозділі 4.1. *«Позиції СДПН стосовно відновлення економіки Німеччини (1945 – 1949 роки)»* на основі програмних документів партії досліджено теоретичні бачення та практичні підходи СДПН стосовно реорганізації економіки країни.

Загальнотеоретичні дискусії щодо програмної лінії партії у повоєнні роки носили суперечливий характер. У результаті дискусій на трьох післявоєнних партійних з'їздах СДПН у Ганновері (1946 р.), Нюрнберзі (1947 р.) та Дюссельдорфі (1948 р.) у лавах партії вималювалося два підходи до формування програмних установок стосовно економіки: перший – планування економіки і, як умова, повне одержавлення основних галузей економіки; другий – регулювання ринкової економіки і, як наслідок, необов'язкове чи не більш ніж часткове одержавлення основних галузей. Перший і другий підходи знаходили як своїх прихильників, так і опонентів в середині партії. Суперечливість позицій пояснюється в першу чергу тим, що у відновленій СДПН існували різні теоретичні платформи, які відображали погляди правих та лівих соціал-демократів. Єдності позицій складно було досягти в умовах повоєнного становища в країні, тиску окупаційних властей і протидії такій новій потужній політичній силі правого політичного спектру як ХДС, до якої у окупаційних властей було більше довіри, що виявлялося в підтримці, яку вони надавали ХДС. Це зрештою і призвело до того, що після проведення перших виборів до Бундестагу в 1949 році не СДПН, а ХДС зайняли правляче місце. Розбіжності у поглядах щодо налагодження економічного, політичного та

соціального життя в країні обумовлювала неоднорідність в лавах самої СДПН у післявоєнний період: частина партійців повернулася з еміграції; частина влилася до складу СДПН із Радянської зони окупації; третю частину складали нові члени відродженої СДПН. Ті економічні заходи, які були здійснені в країні у досліджуваний період, відбулися з ініціативи окупаційних властей і під їхнім керівництвом задля покращення економічного становища і тому єдиного погляду на це у соціал-демократів у тих умовах не склалося. Але все ж концепції розвитку економіки в баченні соціал-демократів залишалися в руслі націоналізації ключових галузей промисловості задля подолання капіталістичної структури власності та запровадження державної планової економіки в країні.

Підрозділ 4.2. *«Участь соціал-демократів у роботі Парламентської ради та їх внесок у розробку Основного закону країни (1948 – 1949 рр.)»*

Утворення Парламентської Ради як своєрідного органу по типу Установчих (конституційних) зборів викликало у німців великий суспільний резонанс. Розробка та погодження основного тексту конституції постійно супроводжувалися гарячими дискусіями між представниками провідних політичних сил – СДПН та ХДС, які були представлені найбільшою кількістю делегатів у Парламентській Раді: по 27 делегатів. Суть дискусій полягала у тому, що ці партії мали кардинально протилежні погляди на майбутню конституцію з більшості аспектів: основні органи влади, функції цих органів, федеральне та земельне законодавство, інститут президенства, фінансова сфера і таке інше. Представниками СДПН до розгляду Парламентської Ради подавалася низка важливих проектів та пропозицій щодо майбутнього політичного та економічного облаштування країни за новою конституцією, яка, в основному, за їхнім баченням мала будуватися на сильній центральній владі, що і породжувало гострі суперечки з іншими політичними силами, в основному з ХДС. Проте делегатам Парламентської Ради після затяжного процесу дебатів все ж вдалося домогтися компромісу з більшості важливих аспектів та ухвалити Основний закон країни, який відображав інтереси німецького народу.

У **Висновках** сформульовано загальні підсумки проведеного дослідження та викладено основні положення дисертації, що виносяться на захист:

- Аналіз історіографії свідчить про те, що відновлення та діяльність Соціал-демократичної партії Німеччини у перші післявоєнні роки не знайшли свого глибокого фахового дослідження в українській історичній науці та представлені поодинокими публікаціями. Німецька історіографія налічує великий масив літератури, який представлений працями істориків і політологів як ФРН, так і колишньої НДР. Використовуючи праці істориків НДР, необхідно враховувати їхній заангажований, прорадянський характер. Проаналізовані наукові праці дозволяють простежити, по-перше, актуальність дослідження даної теми як в Україні, так і в Німеччині. По-друге, розглянути погляди провідних науковців на найбільш актуальні проблеми тогочасної соціал-демократії, пов'язані з відновленням партії, її участі у політичному та економічному житті Німеччини та у розробці Основного закону країни. По-

третє, аналіз історіографії вказує на прогалини в дослідженнях, які пов'язані з об'єднанням СДПН та КПН у РЗО, ставленням СДПН до політики окупаційних держав, участі партії у виборчому процесі та в земельних органах самоврядування.

До дисертаційного дослідження були залучені такі основні групи джерел як офіційні документи та матеріали СДПН: протоколи партійних з'їздів, програмні документи, окремі тематичні збірники документів з історії СДПН, накази та розпорядження окупаційних воєнних адміністрацій держав-переможниць, протоколи засідань та рішення Економічної та Парламентської рад, мемуари, виступи, доповіді діячів СДПН та представників окупаційних властей тощо. Отже, опрацьований комплекс джерел та літератури як у бібліотеках м. Києва, так і Німеччини (м. Констанц, м. Регенсбург та м. Лейпциг) є репрезентативним і дає можливість дослідити тему дисертації та вирішити поставлені у ній завдання.

- З'ясовано, що період по завершенню Другої світової війни був для Німеччини досить складним, суперечливим та невизначеним. Але, не дивлячись на усі перепони, таке становище спонукало німців проявити максимум зусиль для відбудови нової, демократичної, європейської країни, яка б могла зайняти гідне місце на світовій арені. Поділ країни між окупаційними державами і відсутність єдиного державного апарату для всієї країни значно ускладнювали процес відновлення партій і її подальшу діяльність в німецькому суспільстві. Аналізуючи відновлення партійних осередків соціал-демократів в усіх чотирьох окупаційних зонах, автор приходить до висновку, що в залежності від тієї чи іншої окупаційної зони цей процес за своєю динамікою, інтенсивністю та обставинами розвитку мав свої особливості і проходив по-різному. Найбільш суттєвою була різниця між радянською і західними (американською, британською та французькою) зонами. Радянська воєнна адміністрація з метою перехоплення ініціативи першою дозволила відновлення, утворення та діяльність політичних партій на своїй території офіційним наказом від 10 червня 1945 року, так як прагнула максимально контролювати перебіг суспільно-політичного життя і встановити своєрідний диктат над відновленими або новоутвореними політичними силами. На СДПН радянська воєнна адміністрація покладала великі сподівання і після залучення КПН на свою сторону прагнула максимально заручитися підтримкою саме соціал-демократів – потужної політичної сили на їх території, що вірогідно б забезпечило радянському режиму підтримку широких верств населення та успіх на виборах і дозволило б вибудувувати політичне життя у РЗО за своїм сценарієм. Західні окупаційні держави на протигагу радянській владі намагалися пригальмувати процес відновлення політичного життя, який міг піти хаотичним шляхом, адже вони вважали, що спочатку треба досягти політичного перевиховання німців, позбавитися усіх проявів та впливу нацизму, особливо у владних колах, а вже потім надавати німцям дозвіл будувати політичне життя самостійно. У британській, американській і французькій зонах вплив воєнної влади був помітно слабшим і це призводило до активного відновлення партійних

осередків соціал-демократів на цих територіях на нелегальному становищі, так як офіційний дозвіл на створення і діяльність політичних партій було отримано пізніше, ніж в РЗО.

- Аналізуючи діяльність одного з організаційних центрів соціал-демократів – ЦК СДПН, який діяв у східній зоні окупації, виявлено, що вже на кінець грудня 1945 року тут майже завершилося формування організаційної структури і було вироблено стратегію дій, в основу якої було покладено курс на активний супротив об'єднанню з КПН, яке загрожувало соціал-демократії зміною програми, пріоритетів і зникненню СДПН як самостійної партії в РЗО загалом. Такий хід подій, на думку соціал-демократів, призвів би до того, що СДПН довелося б розчинитися в середовищі німецьких комуністів і втратити повністю свою самобутність і пріоритети, які вони відстоювали протягом багатьох десятиліть. Проте тиск з боку окупаційних властей був настільки великим, що у соціал-демократів не залишалось вибору, і питання об'єднання КПН та СДПН було вирішено фактично згори – керівництвом РВАН. Такий політичний крок був викликаний бажанням радянської правлячої верхівки закріпити свій повний контроль над Східною Німеччиною, максимально монополізувавши владу та проводячи курс на радянізацію всіх сфер життя східних німців. Таке політичне рішення викликало звісно ж обурення широких партійних мас і лідерів СДПН західних зон, і розцінювалося ними як зрада ідеалів та цінностей соціал-демократів, які формувалися протягом тривалого періоду часу. Американська і британська окупаційні влади були налаштовані категорично проти об'єднання двох робітничих партій, про що неодноразово заявляли на сторінках своїх газет в окупаційних зонах і різними способами допомагали вести антиоб'єднавчу кампанію західним соціал-демократам на чолі з Куртом Шумахером.

- Встановлено, що реакція соціал-демократів на окупаційну політику держав-переможниць суттєво різнилася в залежності від окупаційної зони і від тих дій, до яких вдавалися окупаційні держави. Так, політика денацифікації, демілітаризації та демократизації німецького післявоєнного суспільства у більшій мірі сприймалася соціал-демократами як виважена, аргументована та необхідна. Соціал-демократи на своїх перших партійних зібраннях активно самі наполягали на подоланні наслідків нацизму у всіх сферах життя німецького суспільства, пропагували ідею демократизації як головного принципу, на якому має базуватися нове німецьке суспільство, і максимально сприяли роззброєнню країни та переведенню її на мирні рейки розвитку. Найбільший опір і нерозуміння серед соціал-демократів викликала надмірна політика демонтажу і цілковитого виснаження економіки з боку окупаційних держав, що могло в перспективі залишити німців без будь-яких засобів до існування. Найбільш активно питання окупаційної політики обговорювалися в 1945 – 1946 роках, коли вона саме почала активно втілюватися в життя. Особливо ця тема отримала широке обговорення і спричинила бурхливі дискусії під час першого повоєнного партійного з'їзду в травні 1946 року, де більшість делегатів на чолі з лідером висловлювали своє невдоволення такою політикою з боку держав-

переможниць, які згідно рішень Потсдамської конференції не повинні були такими жорсткими методами проводити свою окупаційну політику, що призводила майже до економічного виснаження німецького народу.

- З'ясовано, що на момент свого становлення СДПН у західних окупаційних зонах мала досить неоднорідний склад, що утруднювало вироблення спільної лінії в програмних засадах, посилювало розбіжності між членами партії з лав довоєнної СДПН і новими членами партії. Неоднорідність в середині самої партії та різне сприйняття окупаційної політики на території Німеччини, яка проводилася державами-переможницями, стали ключовою проблемою, яка не дозволила соціал-демократам зайняти лідируючі позиції під час виборчого процесу на рівні громад, округів та земель. Переможцем у цих політичних змаганнях майже на всій території західних окупаційних зон, за винятком деяких північних регіонів Німеччини, стала новоутворена загально-німецька політична сила – Християнський демократичний союз, який усе більше і більше завойовував симпатії німецького населення і спромігся сформувати свою партійну більшість майже в усіх земельних органах влади та мав змогу проводити економічну, соціальну, культурну політику за своїм баченням. Соціал-демократам відводилось почесне друге місце у більшості земель на усіх рівнях виборів. Стабільно лідируючими були успіхи СДПН в Гессені, Шлезвіг-Гольштейні та Нижній Саксонії. Пік популярності соціал-демократів і максимальні показники кількості членів партії прийшовся на 1947 рік, а потім був помітний спад, що спричинила криза в партії і в країні загалом. Проте все ж представники СДПН приймали участь у діяльності усіх органів місцевого самоврядування і намагалися відстоювати свої принципи та бачення в роботі, а в тих землях, де вони отримали перевагу на виборах, вони склали гідну конкуренцію ХДС, а інколи займали порівняно з ними лідируючі позиції.

- Встановлено, що у досліджуваній період, простежувалася еволюція ідейно-програмних засад СДПН, що було відображено у низці документів, які були прийняті у цей час. Так, основні зусилля соціал-демократів на найближче майбутнє мали бути спрямовані на створення мирної демократичної республіки, на побудову суспільства соціальної справедливості, на визнання принципу приватної власності на рівні з державною. Крім того, соціал-демократи прагнули більше уваги приділити загальнонаціональним інтересам. Зважаючи на окупаційний статус Німеччини, в перші післявоєнні роки законодавча і виконавча влада знаходилася у руках воєнних адміністрацій і лише в перспективі розглядалася передача повноважень у руки самих німців. Тому лише з другої половини 1946 року можна говорити про реальну участь представників СДПН у регіональних і загально-німецьких структурах: місцевих представницьких органах влади, земельних ландтагах, Економічній і Парламентській радах.

- Визначено, що проблема вибору шляхів розвитку та реорганізації повоєнної економіки виявилася однією із найбільш болючих для соціал-демократів, так як достатньо неоднорідному партійному складу соціал-демократів було складно дійти спільного в дискусіях і вибудувати єдину

програмну лінію щодо економіки. Так, проаналізувавши документи, які були розроблені соціал-демократами в еміграції, доповіді провідних членів партії та експертів з економічних питань, дискусії під час партійних з'їздів та офіційні програмні документи досліджуваного періоду, автору вдалося виявити два основних підходи до майбутнього розвитку економіки в країні. Перший – це планування економіки і, як умова, повне одержавлення основних галузей економіки; другий – регулювання ринкової економіки і, як наслідок, необов'язкове чи не більш ніж часткове одержавлення основних галузей. Така розбіжність у баченні економічної стратегії розвитку країни пояснювалася у першу чергу тим, що у відновленій СДПН існували різні теоретичні платформи, які відображали позиції лівих і правих соціал-демократів. Основним повоєнним офіційним документом, який чітко описував підходи щодо реорганізації повоєнної економіки та перспектив на майбутнє були «Політичні установки 1946 року», в яких економіка в баченні соціал-демократів мала залишатися в руслі націоналізації ключових галузей промисловості задля подолання капіталістичної структури власності та запровадження державної планової економіки в країні. Але для реалізації усіх цих стратегій необхідно було провести, на думку соціал-демократів, всеосяжну грошову реформу, що і було зроблено у 1948 році. Дисертант акцентує увагу на тому, що таке важливе рішення як отримання допомоги Німеччині з боку США згідно плану Маршалла не пройшло повз оцінку соціал-демократів, у яких думки знову розділилися, так як частина партійних функціонерів вбачала в цьому цілковите підпорядкування у веденні суспільно-політичного життя США і їх впливу, від якого буде дуже складно позбутися; інші ж наголошували на тому, що без цієї допомоги країні майже не реально буде вийти з економічної кризи та нестабільності, в якій вона опинилася.

- Визначено, що соціал-демократи відіграли беззаперечно позитивну роль у розробці Основного закону країни. Одним із найбільших теоретиків майбутньої конституції країни вважають члена СДПН Карло Шміда – експерта з конституційного права, який сформував багато положень тексту Основного закону, очолював один із головних комітетів і пильно контролював перебіг процесу укладення Основного закону. Увесь час робота в Парламентській раді супроводжувалася затяжними дискусіями, так як погляди двох основних партій в раді – СДПН та ХДС були діаметрально протилежними з багатьох важливих питань, і зокрема: структура і функції основних органів влади, фінансова сфера, федеральне та земельне законодавство і т. ін. Основний акцент з боку СДПН робився на сильну центральну владу, у якої мають бути зосереджені усі основні важелі впливу і які мають чітко контролювати землі, що наштовхувалося на несприйняття та опір ХДС. Не дивлячись на бурхливі дискусії, компроміс було досягнуто і укладено Основний закон країни, який відображав інтереси усього німецького народу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні результати дисертаційного дослідження:

1. Куценко О. О. Програмні позиції Соціал-демократичної партії Німеччини щодо економічної перебудови Німеччини після розгрому нацизму (1945 – 1949 рр.) // Схід: аналітично-інформаційний журнал. – Донецьк, 2013, № 6 (126). – С. 206 – 210.
2. Іванов О. Ф., Куценко О. О. Організаційне відновлення СДПН у повоєнній Німеччині (травень 1945 – квітень 1946 року) // Гілея: науковий вісник. – Київ, 2014. Вип. 81 (№ 2). – С. 109 – 115.
3. Куценко О. О. Об'єднання частини СДПН і КПН у Радянській зоні окупації Німеччини (жовтень 1945 р. – квітень 1946 р.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2014. Вип. XXXVIII. – С. 303 – 309.
4. Величенко О. О. Участь Соціал-демократичної партії Німеччини у виборах до місцевих представницьких органів влади та у формуванні земельних органів самоврядування (1945 – 1947 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2015. – Вип. 42. – С. 302 – 307.
5. Величенко О. О. Соціал-демократична партія Німеччини у Парламентській Раді 1948 – 1949 року та її участь у розробці Основного закону країни // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. – Київ: Гілея, 2014. – Вип. 90 (11). – С. 163 – 169.
6. Величенко О. О. Організаційне відновлення СДПН у Східній окупаційній зоні Німеччини (травень 1945 – квітень 1946 року) // Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal. – Warszawa, 2015. – Vol. 1. – P. 140 – 149.

Публікації, що додатково відображають результати дисертаційного дослідження:

1. Куценко О. О. Плани відновлення та розвитку повоєнної економіки Німеччини у спектрі розгляду на партійних з'їздах СДПН у період 1946 – 1948 років // II Наукові осінні читання: Збірник наукових праць міжнародної конференції. – Ч. II. – м. Київ, 26 жовтня 2013 р. – С. 29 – 33.
2. Куценко О. О. Розвиток екологічної свідомості Соціал-демократичної партії Німеччини // Наука и общество: продуктивные пути реакции на современные вызовы. Развитие науки и развитие государства: Международная конференция. – г. Донецк, 18 января 2014 г. – С. 19 – 21.
3. Куценко О. О. Структурне відродження СДПН у Радянській окупаційній зоні (червень 1945 – квітень 1946 року) // Шевченківська весна. Історія 2014: Матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – К.: Логос. – 2014. – С. 303 – 307.

4. Куценко О. О. Структурне відродження Соціал-демократичної партії Німеччини у Західних окупаційних зонах(1945 – 1946 рр.) // Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю заснування Київського університету: Матеріали VII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – К.: Логос. – Т. 2. – 2014. – С. 425 –429.
5. Olena Kutsenko und Maxim Gatskov. Der Verankerung der Umweltproblematik im Parteisystem der Bundesrepublik (Закріплення екологічної проблематики в партійній системі Німеччини // *Ökologisches Bewusstsein und Demokratisierungsprozesse.* (Екологічна свідомість і процеси демократизації). Projektdokumentation (Матеріали двостороннього українсько-німецького проекту). Regensburg – Kiew: Europaem. Ost-West-Zentrum der Universität Regensburg, 2013. – С. 35 – 38.
6. Величенко О. Участь Соціал-демократичної партії Німеччини у виборах до місцевих органів влади (1946 – 1947 рр.) // Шевченківська весна. Історія 2015: Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. –К.: Логос. 2015. – С. 436 – 439.

АНОТАЦІЯ

Величенко О. О. Відновлення та діяльність Соціал-демократичної партії Німеччини в 1945 – 1949 рр. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2016.

Автор досліджує відновлення Соціал-демократичної партії Німеччини після закінчення Другої світової війни та її діяльність в суспільно-політичному та економічному житті країни в період з 1945 – 1949 рр. Основна увага приділена визначенню умов, за яких відбувалося відновлення СДПН в усіх чотирьох окупаційних зонах Німеччини, а також з'ясуванню її ролі в економічному, політичному відновленні країни. У роботі визначено причини злиття СДПН з КПН у Радянській зоні окупації і як наслідок зникнення СДПН на території Східної Німеччини як окремої політичної сили. У дисертації простежено роль СДПН у виборчому процесі на різних рівнях та визначено участь партії у земельних органах самоврядування, у діяльності Економічної та Парламентської рад та у формуванні Основного закону країни.

Ключові слова: Німеччина, Соціал-демократична партія Німеччини, РЗО, окупаційний режим 1945 – 1949 рр., Курт Шумахер.

АННОТАЦИЯ

Величенко Е. А. Восстановление и деятельность Социал-демократической партии Германии в 1945 - 1949 гг. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 - всемирная история. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. - Киев, 2016.

Автор исследует восстановление Социал-демократической партии Германии после окончания Второй мировой войны и ее деятельность в общественно-политической и экономической жизни страны в период 1945 - 1949 гг. Основное внимание уделено определению условий, при которых происходило восстановление СДПГ во всех четырех оккупационных зонах Германии, а также выяснению ее роли в экономическом, политическом восстановлении страны. В работе определены причины слияния СДПГ с КППГ в Советской зоне оккупации и как следствие исчезновения СДПГ на территории Восточной Германии как отдельной политической силы. В диссертации прослеживается роль СДПГ в избирательном процессе на разных уровнях и определено участие партии в земельных органах самоуправления, в деятельности Экономического и Парламентского советов и в формировании Основного закона страны.

Ключевые слова: Германия, Социал-демократическая партия Германии, СЗО, оккупационный режим 1945 - 1949 гг., Курт Шумахер.

ABSTRACT

Velychenko O. Restoration and activity of the Social Democratic Party of Germany in 1945 -1949. – Manuscript.

A thesis submitted for the degree of Candidate of Historical Sciences, specialty 07.00.02 – World History. Taras Shevchenko National University of Kyiv of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The author investigates the restoration and activity of the Social Democratic Party of Germany (SDP) in sociopolitical and economic life of the country in the period from 1945 to 1949 against the background of the problems of postwar reconstruction of the country and under the conditions of its occupation by the states-winners in the World War II. The thesis is a result of the investigations conducted by the author in Ukraine and the Federal Republic of Germany in 2012 – 2015. The work involves a wide range of sources which are different in their political orientation and the scientific value and are represented by such thematic groups as official documents and materials of the SDP; the minutes of meetings and the act of Economic and Parliamentary councils; reminiscences, speeches, reports of the SDP leaders and representatives of the occupational authorities; the materials of international conferences of the states-winners, orders and instructions of the military occupation administrations of the states-winners; statistical and reference publications. The vast amount of the scientific studies on the topic of the thesis represents the works of German scientists and less amount – the publications of Ukrainian historians as well as Soviet authors and scientists of Post-Soviet Russia who covered the process of the restoration and activity of the SDP after the World War II in their works. The main focus of the thesis is on the determining the conditions under which the restoration of the SDP occurred in all four occupation zones of Germany as well as ascertaining its role in economic and political rebuilding of the country. The paper observed the attitude of the Social Democrats to the politics of the occupational states, the basis of which was the policy of denazification,

democratization, demilitarization, decentralization and dismantling. On the basis of involvement until recently closed archival documents which are related to the Soviet occupation zone, the work revealed the real intentions and methods of the Soviet military administration concerning the political life of Eastern Germany and, in particular with regard to the merging of the SDP and the Communist Party of Germany in a single party. The investigation defines the reasons in which the above-mentioned parties were merged in the Soviet occupation zone and as a result the SDP disappeared as a separate political force in Eastern Germany. The thesis considers the role of the SDP in the electoral process at different levels and on the certain lands and it also determines participation of the party in land authorities and in the work of Economic and Parliamentary councils. The paper explored the role of the SDP and some party members in the development of the Fundamental law of the country.

Key words: Germany, the Social Democratic Party of Germany, the Soviet occupation zone, occupation regime in 1945 – 1949, Kurt Schumacher.